

TARİH YAZICILIĞINDA "İSNAD " IN KULLANILIŞI

YA DA "RİVÂYETÇİ METOD"

Doç. Dr. Ali ÇELİK

Milletlerin sahip oldukları kültür mirasının gerek korunması gerekse gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasında yazılı kaynakların önemi büyüktür. Zira araştırılan bir konunun ya da tarihe mâl olmuş bir olgunun tespiti ve değerlendirilmesinde yazılı kaynaklar bize, şifâhî haberler, destanlar, menkıbeler ve halk arasında devamlı tekrar edilen mit(=myth) 'lere nispetle daha güvenilir bilgiler vermektedir. Nitekim Z.V. Togan'ın:

“Şifâhî haberlerin ağızdan ağıza naklolunurken maruz kaldığı değişiklikleri kontrol etmek her vakit kâbil olmadığı halde, asıl menbaalar elde olduğu takdirde pek mümkündür. Yazılı rivâyetler bize ya aslî şekliyle yahut aslından bi'l-vâsita nakledilmek suretiyle vâsıl olur”¹ şeklindeki tespiti, bunu teyid etmektedir.

Bunun içindir ki, yazılı kaynaklar, bir araştırmacı için elde ettiği bilgileri temellendirmesi açısından son derece önemli olduğu gibi, araştırmamıza konu olan “tarih yazıcılığı” ve onda uygulanan metod da, yazılı tarihle ilgili metinlerin anlaşılması bakımından daha da önem arz etmektedir. Çünkü yazılı tarih, bir anlamda geçmişi tüm özellikleriyle -yazıya geçirilebildiği nisbette- bu güne taşımaktır. İki olgu -geçmiş ve bugün-arasındaki "*zaman engeli*" aşıldığı zaman, olgular arasındaki benzerlikler ve ayrılıklar tespit edilecek, sebepler ve sorunlar daha açık bir şekilde görülecek; yapılacak yeni yorumlarla o günün tarihi yeniden yazılacaktır. İşte o zaman insan kendi öz güveni içinde tarihe müdâhil olarak, ona yön verecektir. Tabii ki bütün bunlar, varılacak nihâî bir sonuçtur. Ama bize bu gücü kazandıracak olan, o konuda ulaşabileceğimiz ilk bulgular ve doğru tespitlerdir. Değerlendirme ve sonuç bunu takip edecektir.

Biz bu çalışmamızda genel anlamda tarih yazıcılığında kullanılan metodlardan "*Rivâyetçi metod*" üzerinde duracağız. Bu metod, daha çok Hadis âlimlerinin kullanmış olduğu bir metod olan "*İsnad metodu*" nu esas alması itibariyle, ilk dönem tarih

¹ Togan, Z. Velidi., *Tarihte Usûl*, İstanbul,1985,s.52

yazıcılığında "*isnad metodu*"nun ne derece kullanıldığını tespit ederek, modern tarih metodolojisi karşısındaki durumunu belirlemeye çalışacağız. Burada, konuya girmeden önce bazı anahtar terimler hakkında bilgi vermek uygun olacaktır.

Tarih: “Tarih kelimesi Arapça’dan Türkçe’ye geçmiştir. Arapça lügat kitaplarında tarih kelimesi, *bir olayın, bir şeyin vaktinin ta’yini (belirlenmesi)* anlamına gelir. Yabancı dillerden Arapça’ya girdiği kabul edilir. Zira, Câhiliye devri Arap şiirinde, Kur’anda *tarih* kelimesi geçmez. Genel kanaata göre, Akadaça’daki “Erhû=ay, kamer”, İbrânîce’deki “yaruh=ay” kelimeleri başta olmak üzere, Sâmi dillerindeki “arh” kökünden gelir, *bir olayın bir şeyin kronolojisinin ta’yini* anlamındadır. Daha zayıf bir rivâyete göre, Farsça’daki ay-gün (kronoloji) anlamına gelen “*mâh-rûz*” kelimesinden gelir.”²

Ahbâr: "Haber" kelimesinin çoğulu olan "ahbâr", bir kavim, kabile veya şahıs, bir ülke, bölge veya şehir, bir hâdise vs. hakkında naklonulan bilgiler ve sözlü rivâyetlerdir.³ "Haber" kelimesi, Hadis ilminde, "Hadîs" kelimesinin eş anlamlısı olarak kullanılmış; haber denilince, Hz.Peygamber'in hadisleri anlaşılmıştır.⁴ Hadis kelimesiyle olduğu gibi, tarih kelimesiyle de eş anlamlı kullanılmıştır. Önceleri *tarih* yerine *ahbâr*; *tarihçi* yerine de *ahbârî* kelimeleri kullanılıyordu.

Tarih İlmi: İslam tarihçilerinin önemli bir kısmına göre, "*Tarih, geçmişteki büyük olaylardan bahseder.*"

İbn Haldun (ö.808/1406) "*tarih*" kelimesi için iki farklı tarif yapar:

Birinci tarife göre: “ *Tarih, bir zamana veya bir millete ait olayların anlatımıdır.*”

İkinci tarif, daha kapsamlıdır. Buna göre : “*Tarih dünyanın mamur olmasının temeli olan insan toplumlarından, bu toplumlarda meydana gelen değişikliklerden, yani devletlerden, insanların yaşayışından, toplumda meydana gelen diğer değişikliklerden bahseder.*”⁵

² Şeşen, Ramazan., *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazılığ*, İstanbul, 1998,s.9 (Sıhah el-Cevherî, *Kamus Terc.* “arh” mad. ; *İ.A.*, XI,777, “Tarih” mad.

³ Çetin, M. Nihat., *DİA*,I,486

⁴ Tehânevî, *Keşşafu Istilâhâti'l-Fünûn*,İstanbul,1984, I,413

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, Beyrut, Dârul-Kitab el-Lübnanî, I,52

Makrizî(ö.1442)'ye göre “*Tarih, geçmişte meydana gelen olaylardan bahseder.*”⁶

Kâtip Çelebi(ö.1667)'ye göre “*Tarih lügat bakımından vaktin tayini anlamındadır. Mâh-rûz kelimesinden gelir. Tarih ilmi, toplumların yaşayışlarından, vatanlarından, âdet ve geleneklerinden, insanların yaptıklarından, neseplerinden ve ölümlerinden bahseder...*”⁷

Yukarıdaki tarifler arasında bu günkü tarih ilminin konusuna en iyi uyan ve en kapsamlısı **İbn Haldun**'un ikinci tarifidir. Hem siyâsi hem de kültürel tarihi içine alır. Bu gün “*Tarih, fert ve toplum olarak insanlığın geçmişinden ve insanların meydana getirdikleri maddî ve mânevî değerlerden bahseden bir ilimdir.*” şeklinde tarif edilmektedir. Eskiden çoğu tarihçiler siyâsî ve askerî olaylara önem verirler, onların tarihlerini yazarlardı. Bu günün tarihçisi ise, siyâsî ve askeri olaylar yanında, onları hazırlayan sosyal, fikrî olaylara, insanın meydana getirdiği kurumlara, sanat eserlerine, eşyaya daha fazla önem vermektedirler. Olayları sebep ve sonuçlarıyla birlikte ele almaktadırlar. Ferdî kahramanlardan ziyâde, toplumlar üzerinde durmaktadırlar. Bu sebeple tarih, bir nakil ilmi olma yanında, bir araştırma ve düşünme ilmidir.⁸

Hicrî ikinci asır başlarında (Mîlâdî VIII.asır başları) İslâm tarihçiliğinin ortaya çıkışıyla *tarih* kelimesi önce *chronique*, daha sonra *histoire* yani bu günkü anlamda *tarih* manasına kullanılmaya başlandı. Önceleri *tarih* yerine *ahbâr*; *tarihçi* yerine de *ahbârî* kelimeleri kullanılıyordu. İslam Tarihi'nde "*tarih*" adını alan ilk kitap, **Ebu'l-Hakem Avâne bin el-Hakem ed-Darîr el-Fakîh** (ö.147/765)'in *Kitabu't-Târîh*'dir.⁹ Bunu başkaları takip etmiştir. Hicri III/M.IX. asırda *tarih* kelimesi yaygın hale gelmiş ve bir ilmin adı olmuştur.¹⁰ **Avâne bin Hakem**, Irak'lı tarihçilerdendir. Tarih, neseb(soy bilgisi), şiir ve hadis sahalarında bilgi sahibiydi. Kendisinin Emevî taraftarı olduğu nakledilmekle birlikte, bunun bir itham olduğu da rivâyet edilmiştir.

“Tarihçilik, müslümanların önem verdikleri, en çok geliştirdikleri ilimlerden biridir. İslâmiyet'ten önce, Yunanlılar'ın, Çinliler'in, bir dereceye kadar İbrânîler'in,

⁶ Şeşen, a.g.e., s.11(*Makrizi, el-Haber ani'l-Beşer*, s.16'den naklen)

⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*,s.271

⁸ Şeşen, a.g.e., s.13

⁹ *Kitabu't-Târîh*: Müellif bu eserinde I/VII.yüzyıldaki İslâm tarihine dair olaylardan bahseder. Eser, Emevî halifelerinden Abdülmelik(85/704)'in ölümüyle son bulur. (Dr.Hüseyin Nassâr, "*Neş'etü't-Tedvü'-Târîhî Inde'l-Arab*",Beyrut,s.73-76)

İranlılar'ın yazılı bir tarihi vardı. Diğer milletlerin yazılı bir tarihi yoktu. Müslümanlar bir dereceye kadar bu milletlerin tecrübesinden, Cahiliyye devri Arap Edebiyatı'ndaki tarihle ilgili malzemedен faydalanarak, Hadis ilminin de yardımıyla zengin bir *tarih edebiyatı* (yazılı tarih) meydana getirdiler. Tarihî malzemeyi belli bir kronoloji ve mekâna oturttukları bu günkü tarihçiliğin temellerini attılar. Günümüze *tarih* ilminin her sahasında zengin bir miras bıraktılar.”¹¹

Olayların akışından, toplumların, madde ve eşyanın gelişmesinden, bunların mevcut durumundan ve gelecekte nasıl olması halinden, insanlığın madde ve mânâ planındaki gelişmesinden söz eden *tarih*, yazış ve yazılış tarzına göre şu kısımlara ayrılır:

a-Rivâyetçi yahut naklî yazımı (*vak'anüvislik*); bu tür tarih, olayları sebep-illet yönünden incelemeyen, olduğu gibi alıp, doğrudan doğruya nakletme esasına dayanır. Meselâ *Herodot* tarihi, ekseri İslâm kronikleri, meselâ *Taberî* ve *İbnu'l-Esîr* gibi müelliflerin eserleri, kezâ târîhî destanlar, meselâ *İliada* ve *Odissea* da kısmen bu zümreye girer.¹²

b-Öğretici tarih yazımı; İnanç, düşünce ve felsefe üzerine yazıdır.

c-Neden-nasıl yahut tekevünî tarih yazımı; araştırmacı ve inceleyici metoda göre tarih yazımıdır.

d-Sosyolojik tarih yazımı; tarihi, olayların dayandığı esaslar ve tarih kanunlarıyla birlikte açıklamaktır.

Ayrıca tarihî eserler, temel kaynaklardan doğrudan ya da dolaylı olarak yararlanıp yazılışlarına göre, birinci el, ikinci el ve üçüncü el'den yazılmış tarih kitapları diye de tasnif edilir. Nitekim tarih çalışmaları, belirli bir devlet, millet, ülke veya bölge çerçevesinde oluşlarına göre, umûmî ve husûsî veya millî tarih, Eski Çağ, Orta Çağ, Yakın Çağ tarihi gibi adlar alır.¹³

¹⁰ Şeşen, a.g.e., s.10-11

¹¹ Şeşen, a.g.e., s.1(Giriş'ten)

¹² Togan, a.g.e.,s.3

¹³ Hizmetli,Sabri., *İslâm Tarihi*, Ankara, 1995, s.15-16; Togan, a.g.e.,s.23-24

TARİH YAZICILIĞINDA "RİVÂYETÇİ METOD" :

Yukarıda ifade edildiği gibi *rivayetçi metod*, tarihî, olayları sebep-illet yönünden incelemeyi, olduğu gibi alıp, doğrudan doğruya nakletme esasına dayanır. Tarih yazıcılığında, *rivayetçi yahut naklî metod*, tarih yazıcılığının en eski şeklidir. Bu özelliği itibarıyla "rivayetçi metod", en başarılı bir şekilde müslüman tarihçiler tarafından uygulanmıştır. Onun içindir ki, İslâm tarihçiliği rivayetçi(nakilci) tarihciliktir. Olaylarla ilgili haberler olduğu gibi, yorumlarla tahrif edilmeden zamanımıza gelmiştir. Yorumlar nâdir görülür, genellikle okuyucu ve araştırmacıya bırakılır.¹⁴

"Müslümanların tarih telakkisi, herhalde İslâmiyet'ten önceki Arap ve Fars rivayetleri tesiri altında tekemmül etmiştir. Bunlar ise tarih değil, rivayet ve epos idi. Az sonra, Araplar fütûhatlar vasıtasıyla, muhtelif "fütûh" kitapları te'lifine, yani *vak'anüvisliğe* başladılar. Yani rivayetçi tarih tasnifi yoluna girdiler."¹⁵

İslâm tarihinde tarihle ilgili ilk çalışma, eğer sûrelerin **Mekkî** ve **Medenî** oluşları dikkate alınarak değerlendirilecek olursa, **Kur'an-ı Kerim**'in toplanması kabul edilebilir. Ayet ve sûrelerin tertibi ise, *tevkîfi*'dir. Yani **Cibrîl-i Emîn**'in ta'lîmine, **Rasûlü Ekrem**'in işaretine müsteniddir. İslâm âlimlerinden çoğunluğun görüşü bu istikâmettedir.¹⁶

İkinci merhalede Hz.Peygamber'in sözlerinin, fiillerinin, onaylarının (=takrirlerinin), iştirak ettiği savaşların, bir kısım sahâbe tarafından özel notlar halinde yazıya geçirilmesi ve bu hadis/sünnet verilerinin sonraki nesillerce (tâbiin-tebei tâbiîn..) kimden aldıklarını zikretmek suretiyle (yani isnadını zikrederek) toplanması (=tedvin) faaliyeti de, ileride teşekkül edecek İslâm tarih yazıcılığının ilk adımları arasında zikredilebilir. "Hicrî takvimin kabulü, resmî evraka tarih atılmasıyla ve dîvanların tertibiyle tarih çalışmasında yeni bir adım olmuştur. Olaylar zamanlanmaya başlanmıştır."¹⁷

"İslâm tarihinde gerçek anlamda tarih çalışmaları **Sîret** ve **Meğâzî** dallarında başlamıştır. Bu çalışmalar Peygamber'den sonraki nesil tarafından başlatılmıştır. Fakat bunlar bahsedilen konularda kitap yazmamışlar, buldukları malzemeyi düzensiz olarak

¹⁴ Şeşen, a.g.e., s.11; Togan, a.g.e., s.3

¹⁵ Togan, a.g.e., s.146

¹⁶ Bilmen, Ö.Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi Tabakatü'l-Müfessirîn*, İstanbul, 1973, I, 25

¹⁷ Şeşen, a.g.e., s.18

defterlere kaydetmişler, talebelerine nakletmişlerdir. Peygamber'den sonraki ikinci nesil ise, bu bilgileri konulara veya kronolojiye göre yazmaya başlamışlardır. Böylece ilk **Sîret kitapları** ortaya çıkmıştır. (...) "İlk İslâm âlimlerine göre Peygamber'in hayatını ve gazvelerini inceleyerek bazı ayetlerin ve hadislerin izahının kolaylaşacağı düşünülüyordu. Bunun için *ilk tarih çalışmaları hadis çalışmalarıyla paralel yürümüştür*. Hadislerde olduğu gibi, her rivâyet (nakil) *sened* denen bir *râvîler zinciri* ile bunu takibeden *metinden* meydana geliyordu. Hadis naklinde göz önünde bulundurulmuş birçok husus, târihe dair haberlerin naklinde de dikkate alınıyordu.¹⁸

"İslâmiyet'in başlangıç devirlerinde **Hişam el-Kelbî** tarafından faydalanılmış olan *el-Hîre* malzemeleri müstesna, Arap tarihçiliğinin başlangıçları, Peygamber'in hayat ve faaliyetinin tetkikine bağlanmıştır. Binâenaleyh bu ilmin kaynağı hadis, toplamada ve bilhassa Peygamber'in gazâlarına (ki Peygamber'in ilk hal tercümesi eserlerine *Megâzî = askerî seferler* denilmesi buradan gelmektedir) âit hadislerde bulunur. Bu tetkiklerin merkezi Medine olmuştu. Ve diğer merkezlerde Megâzî müdekkiklerine ancak II. asırda rastlanır. İsnad kullanma suretiyle tarihî usul üzerinde devamlı bir iz bırakan Hadis'le olan bu ortaklık, bu tarihten itibaren Araplarda tarihî mâlûmatın vasfı ve tenkidî sıhhati hususunda meydana gelen muazzam değişmeyi izah eder."¹⁹

Hadis rivâyetinin temelini teşkil eden ve ilk dönem tarih yazıcılığında da müşterek olarak kullanılan bu metod, "*İsnad sistemi*" olarak bilinmektedir. Hem Hadis derlemelerinde hem de ilk dönem tarih yazıcılığında kullanılan *İsnad sistemi* nedir, özellikleri nelerdir, bu konuda bilgi verelim.

İSNÂD SİSTEMİ:

İsnâd'ın Mâhiyeti:

1. Lügatta isnâd :

"İsnâd" kelimesi (s-n-d) fiil kökünden alınmış olup "*İf'âl*" babından mastardır. Fiilin türemiş şekilleri de dikkate alınarak kullanılış biçimlerini²⁰ incelediğimiz zaman,

¹⁸ Şeşen, a.g.e., s. 21

¹⁹ H.R.A. Gibb, *İ.A.*, XI, 784, "Tarih" mad.

²⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed bin Mükerrrem el-Mısırî (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sadr, (Beyrut, tsz.) III, 220-224 ; Ebû Nasr İsmâil bin Hammad el-Cevherî (400/1010), *es-Sıhah*, Dâru'l-fikir, (Beyrut, tsz.) I, 417-418 ; Ebu'l-Huseyn Ahmed bin Fâris bin Zekeriyya, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğâ*, Dâru'l-Cil, (Beyrut, tsz.), III, 105 ; Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Arabî el-Esâsî*, s. 646 ; Âsım Efendi, *Kâmûs*, I, 625

mezkur fiil kökünün ifâde etmiş olduğu ortak mânâ, İbn Fâris (ö.390/1000)'in de tesbit ettiği gibi “ *bir şeyin bakışa bir şeye inzıam etmesi/katılması* ”dir.²¹

(s-n-d) fiil kökünden türemiş olan gerek isim, gerekse fiil formundaki kelimelerde, temel mânâda da ifâde edilen bu ‘*inzıam etme*’ nin, “ *birleşme, bir araya gelme, dayanma, destekleme, kuvvetlendirme, yükselme, tırmanma, yükseltme, düşman hakkında şiddetli olma, sözü söyleyenine nisbet etme*” gibi birbirine çok yakın mânâları ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Aynı kökten isim olan ve Tükçe’de de sıkça kullandığımız “*sened*” kelimesi de, borcun veya verilen sözün geçerliliğini gösteren delil anlamındadır. Bütün bu mânâları, kelimenin değişik kullanılış formlarında görmek mümkündür.

“İsnâd” mastarının fili olan “ İf’âl” formu, tıpkı sülâsî formu gibi hem lâzım/geçişsiz hem de müteaddî/geçişli olarak kullanılır. Buna göre, geçişsiz olarak kullanıldığında: “*dağın eteğinden zirvesine tırmanmak, yükselmek*” mânâsına; geçişli olarak kullanıldığında ise: “*yükseltmek, sözü söyleyenine ulaştırmak, nisbet etmek*” mânâsına gelmektedir. *İsnâd* ‘ın çoğulu *esânîd* şeklinde gelir.

2. İstılahta isnâd:

Hadis ıstılahında ise, “Hz. Peygamber’e izâfe edilen şeyi nakleden râvîler silsilesine ‘*sened*’ denir.”²² “isnad” kelimesi ise, lügat olarak müteaddî kullanımındaki “*sözü söyleyenine yükseltmek, nisbet etmek*” mânâsı üzerine oturmuş olup, kelimenin mezkur mânâsı öne çıkarak terim haline gelmiştir. Buna göre “İsnad” denilince “*haberi söyleyenine kadar (belli bir metodla) ulaştırmak*”²³ anlaşılmıştır. Yani bir hadisi nakleden râvî, onu kimden işittiğini veya kimden aldığını, aldığı kimsenin kimden naklettiğini bazı özel tabirler kullanarak muhakkak belirtir. Böylece hadisin ilk kaynağı olan Hz.Peygamber’e ulaşıncaya kadar kesiksiz bir isnad zinciri kurulur. Böyle bir nakil zinciri kurmaya “isnâd” denir.²⁴ Cumhûr’a göre “sened” ile “isnâd” arasında hiçbir fark yoktur. Cumhûr’un dışındakilere göre ise, *İsnâd*, sözü söyleyenine yükseltmek;

²¹ İbn Faris, a.g.e., III,105

²² Muhammed Accac (Acac) el-Hatîb., *el-Muhtasarü'l-Vecîz fî Ulûmi'l-Hadis*, (Beyrut-1407/1987, 3. Bski), s.22

²³ Kâsımî,C., *Kavâidü't-tahdîs*, Dâru İhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye (Beyrut, 1399/1979), s.202

²⁴ Uğur,M., *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, (Ankara,1992) s.165

sened, mânâyı ihtiva eden metnin (geliş) yolunu haber vermektir.²⁵İbn Cemâa: “Muhaddisler, ‘sened’ ve ‘isnâd’ı aynı şey için kullanmışlardır,” der.²⁶

İsnâd’ın Önemi:

Şühesiz Hadis ilmi, dirâyet olarak hem *sened* hem de metni ihtivâ etmektedir. Yukarıda da geçtiği gibi, *sened*, Hz.Peygamber’e izâfe edilen şeyi nakleden râvîler silsilesidir. Hadis âlimleri *senedde* geçen râvîlerin rivâyet ettikleri şeyi iyi ve tam olarak işitip işitmediklerini, güvenilir olup olmadıklarını tesbit etmek, kendilerinden hadis aldıkları hocalarıyla görüşüp görüşmediklerini, naklettikleri hadise ilâve veya noksanlık yapıp yapmadıklarını belirlemek gibi hadis ilmiyle ilgili diğer inceliklerin bilinmesi açısından *sened’e* büyük önem vermişlerdir.²⁷ Çünkü *senedde* yapılan bu isnâdla kastedilen, Hz.Peygamber’e âit olanla O’na âit olmayana tesbit etmektir. Yani hadisin naklediliş kaynaklarını tek tek göstermek suretiyle onun Hz.Peygamber’e nisbet edilmesini garanti etmek ve ispatlamaktır. O kadar ki, haber kaynakları sadece gösterilmekle yetinilmeyip, hâdiseyi ilk önce kendi gözleriyle gören, kendi kulaklarıyla işiten şahsa kadar götürmek; bunu yaparken de hangi bilgi edinme yollarıyla o bilgiyi aldığını belirtmek suretiyle bu ameliyeyi gerçekleştirmektedir.²⁸ Bunun içindir ki, Hadis/Sünnet ile ilgili rivâyetlerin değerlendirilmesinde Isnâd’ın önemi son derece büyüktür. Zira isnâdı gösterilmeyen sözü, hadistir diye nakletmek müteber değildir.

Burada şu hususu özellikle belirtmek gerekir: Hadiste/Sünnette isnâd araştırması *Mütvâtir* hadiste olmaz. Çünkü o, bütün tabakalarında yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan (ve bizzat görmüş ve duymuş) râvîler topluluğu tarafından nakledilmiştir. Ancak bu râvîler topluluğunun sayısının ne kadar olacağı ihtilaf konusu olmuştur. Biz burada o tartışmalara girecek değiliz. Ancak isnad araştırmasının gayesi, hadisin Hz.Peygamber’e âidiyeti konusunda kesin bilgiye ulaşmaktır. Rivâyetin tevâtür derecesinde olması da bunu sağladığı için, artık tekrar bir isnâd araştırmasına gerek kalmamaktadır. Ama eğer nakledilen hadis/sünnet tevâtür derecesine ulaşmamışsa o zaman haberin kabul veya reddine hükmedilebilmesi için isnâd araştırması mutlak

²⁵ Umerî,E.Z., “İsnâd: O rtaya Çıkıyı ve Önemi”, *Mecelletü Külliyyeti’ş-Şer’iyye*, 34, (1386-1387/1966-1967), s.7

²⁶ Kâsmî,C., a.g.e.,202

²⁷ Muhammed Accac, a.g.e.,s.23

²⁸ Hamîdullah,M., *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahîfe-i Hemmam bin Münebbih* (Trc. Kemal Kuşcu), İstanbul, 1967,s. 67

zorunludur.²⁹ Bir peygambere ait haberlerin naklinde gösterilen böyle bir hassasiyet, İslâm ümmetine bahşedilmiş bir lütûftur. İsnâd'ın önemi *halef* olsun *selef* olsun pek çok âlim tarafından dile getirilmiştir. Bunlardan bazılarını şöyle zikredebiliriz:

Hz.Ali (r.a) (ö.40/ 661) : Talebelerine yaptığı nasihatta Hz.Peygamber'in şu hadisini söylemiştir: “*Bir hadis yazdığınız zaman onu isnâdıyla birlikte yazınız.*”³⁰

İbn Sirîn (ö.110/728) : “*Bu ilim (hadisleri isnâd etmek) dindir. Dininizi kimden aldığınıza dikkat edin.*”³¹

Abdullah ibnu'l-Mübârek (ö.181/797): “*İsnâd dindedir. İsnâd olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.*”³² Yine o, şöyle demiştir : “*İsnadsız dinini öğrenmek isteyen kimsenin durumu, yükseğe merdivensiz çıkmak isteyen kimsenin durumu gibidir.*”³³

Süfyânü's-Sevrî (ö.161/778) : “*İsnâd müminin silahıdır. Beraberinde silah olmayınca ne ile savaşıacak*”³⁴

Şâfiî (204/819) : “*İsnâdsız hadis arayan kimsenin durumu, gece odun toplayan kimsenin durumu gibidir.*”³⁵ **Münâvî (ö.1031/1622)**'nin *Feyzu'l-Kadîr*'inde şu ziyâde vardır : “*odun mu taşıyor yoksa yılan mı bilemez*”³⁶

Ahmed bin Hanbel (ö.241/ 855) : “*(Hadis rivâyetinde) daha önce geçen kimseler arasında Âlî isnâd'ı aramak sünnettir.*”³⁷

Zührî (ö.124/ 741)'nin İshak bin Abdillâh'ı isnâd etmeden yaptığı rivâyet konusunda şiddetle azarladığı şöyle anlatılır : Medine'de İshak bin Abdillâh , Zührî'nin meclisinde oturmuş hadis rivâyet etmeye başlamıştı. Zührî onu hemen susturmuş ve “*Sana ne oluyor Allah seni kahretsin ey Ebû Ferve, Allah'a karşı bu cüret nedir ?*”

²⁹ Muhammed Accac, a.g.e., s. 23-24

³⁰ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, ha. 827 (Abdurraûf el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu 'l-Camii's-sağîr*, kenarında, I,432).

³¹ Uğur,M., a.g.e., s.167

³² *Müslim*.Mukaddime,bap 5 ; el-Hatîbu'l-Bağdâdî (463/1071), *Şerafü Ashâbi'l-Hadis*, thk: Prof.Dr. M.Said Hatiboğlu, (Ankara,1991) ,s.41

³³ el-Hatîb el-Bağdâdî, a.g.e., s.42

³⁴ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1409/1989; Ebu Gudde, a.g.e., s.23; el-Hatîb el-Bağdâdî,a.g.e.,s.42

³⁵ Ebu Gudde, a.g.e., s.23

³⁶ Abdurrauf el-Münâvî (1031/1622) , *Feyzu'lKadîr Şerhu'l-Câmiu's-sağîr*, I,433

³⁷ Ebu Gudde, a.g.e., s.23

hadisini isnâd et, bize ipi ve halkası olmayan (yani senedi olmayan) hadisleri rivâyet ediyorsun!” demiştir.³⁸

Suyûtî (ö.911/1505) : “İsnâd bu ümmetin en belirgin özelliğidir.”³⁹

Abdülfettah Ebû Gudde, Zürkânî’nin “*Mevâhibü’l-ledüniyye*” şerhinde, **Hâkim, Ebû Nuaym ve İbn Asâkir’in** Ali (r.a)’den merfû olarak tahric ettikleri bir rivâyeti nakleder : “*Hadis yazdığınız zaman onu isnâdıyla birlikte yazınız. Eğer hak ise ecre siz de ortak olursunuz. Eğer bâtil ise günahı, onu (nakledenin) üzerine olur*”⁴⁰

Bütün bu ifâdeler, İslâm ümmetinin isnâd’a ne derece önem verdiklerine işaret etmektedir. İsnâd uygulamasıyla *sünnet* korunmaya, Hz.Peygamber’in adının kullanılarak, ona isnad edilmek istenen sözler, engellenmeye çalışılmıştır. İslâm bilginleri bu konuda âzamî titizliği göstermişler, gerektiğinde birbirlerini ikaz etmekten çekinmemişlerdir. İsnâd’ın önemi, sadece mücerred sened zikretmekten ibâret olmayıp, râvi ile ilgili, rivâyet şekli yani hadisi nasıl –hangi kelime ve deyimlerle – alıp, nasıl naklettiği ile ilgili ve rivâyet edilen hadisin râvî ve rivâyet şekli sonucu aldığı hükmün ne olacağı, yani makbul yahut makbul olmayan hadis çeşitlerinden hangisine dahil olacağını belirleyen kaide ve kuralların bütünü, bir sistem içersinde isnâd müessesesini meydana getirmiştir. Hz.Peygamber’den gelen menkûlâta karşı muhtemel menfi girişimleri önleyebilmek için geliştirilen bu sistem içinde ona bağlı olarak “*Cerh ve Ta’dîl ilmi*”, “*Ricâl ilmi*”, “*Tahammülü’l-hadis ilmi*” gibi “*Hadis Usûlü*” ’nün alt dallarını teşkil eden bazı ilim dalları doğmuştur.

Böylece İsnâd müessesesiyle, Hz.Peygamber’e âit bir haberin güvenilirliğine halel getirecek en küçük ayrıntılar kontrol altına alınmıştır. **Muhammed Hamîdullah**’ın şu tesbiti isnâd’ın önemini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır :

“Modern âlimler, âlimâne yazılmış eserlerde mühim hâdiseleri beyan ederken kaynakları da gösteriler. Fakat en iyi tevsik edilmiş eserlerde bile iki mahzur vardır :

a) Neşredilmiş eserlerde baskı hataları ya da diğer hatalar olup olmadığını tahkik etme imkânı ya azdır veya hiç yoktur.

³⁸ Ebû Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, *Ma’rifetü Ulûmi’l-Hadîs*, s.6 ; Ebû Nuaym el-İsfehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ*, (Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, tsz,) III,365

³⁹ Suyûtî, *Tedribü’r-râvî*, Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, Beyrut, 1409/1989, II,145

⁴⁰ Ebû Gfudde, a.g.e.,s.26

b) Şimdiki zamanda kaynakları birbiri üzerine ekleyerek hâdiseyi görgü şahidine kadar götürmeye lüzum görülüyor, ilk kaynağa bağlamakla iktifâ ediliyor. Hadis eserleri bunlardan farklıdır. En eski zamanlardan beri, müslüman tarihçilerin ve diğer râvîlerin aldıkları haberlerin kaynaklarını ve kaynakların kaynaklarını birbirine ekleyerek hâdiseyi ilk önce kendi gözleriyle gören ve kulaklarıyla işiten şahsa götürmek ve onları etraflı bir surette göstermek olmuştur.”⁴¹

TARİH YAZILICIĞINDA İSNÂD' IN KULLANILMASI:

Rivâyetçi yahut naklî tarih yazımında Hadis İlmi'nde kullanılan *İsnâd Sistemi* bütün özellikleriyle birlikte kullanılmış mıdır? Tarihî rivâyetlerde kullanılan İsnad Sistemi ile Hadis rivâyetlerinde kullanılan İsnâd arasında ne gibi farklar vardır?

"Hadis ile Târih, ilim olarak ele alındığında, aralarında "ikiz kardeş" benzerliğine yakın bir müştereklik göze çarpar. Bilhassa çıkış noktasında şifâhî an'ane ve rivâyetlere dayandıkları için, her iki ilim de, aynı metoda sahiptirler; yani her ikisinin de naklettiği vesîkaların baş tarafında *sened* denilen "*râvîler zinciri*" bulunmaktadır. Bu müşterek özellik, diğer ilimlerde pek göze çarpmaz. Esâsen, Târih, müstakil bir ilim haline gelmeden evvel, onun yerini Hadis işgal etmekte idi."⁴²

Daha sonra her biri müstakil birer ilmî disiplin haline gelen Tarih, Siyer, Megâzi, Tefsir, Fıkıh, Kelam gibi İslâmî ilimlere ait veriler, hep Hadis içinde mütâlaa ediliyordu. Hz.Peygamber'e ait her türlü hatıralar, O'nun açıklama ve uygulamaları ya bizzat *sahâbe-i kiram* tarafından ya da *tâbiin nesli'* nin üstün gayretleriyle Hz. Peygamber'in ashâbından ulaşabildiklerine başvurarak birinci el kaynaktan isnâd sistemi kullanılarak toplanmıştır. Hz.Peygamber'e ait bu malzeme yukarıda da işâret edildiği gibi erken dönemde hiçbir ayırıma tâbî tutulmamıştır.

Rivâyetçi metodun kullanıldığı tarih yazımında, Hadis rivâyetinde kullanılan *isnad sistemi* bütün özellikleriyle tam olarak uygulanmamıştır. Her ne kadar ilk bakışta her iki ilim dalında da haberi kaynağına ulaştırma-*isnâd*- kullanma söz konusu ise de gerek Târih, gerekse Hadis bu konuda kendine has özellikler sebebiyle birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Bu özellikleri özetlersek kısaca şöyledir:

⁴¹ Hamîdullah, Muhammed, a.g.e., 66-67

⁴² Yardım, Ali., *Hadis I*, İzmir, 1984, s.20-21

1- "Hadis'te, bütün öğeleri birbirine bağımlı bir kıssanın anlatılması istenmez. Bilakis her tanığın, olayı bildiğine şehâdet etmesi istenir. Tarihe gelince, o da hadis rivâyeti gibi nakledilir, ancak onun amacı tarihî olaylardan haber vermektir. Bir olayı tam olarak birbirine bağlamak ve senedleri, açıklamaları tekrarlayarak sözü ağırlaştırmadan anlatmak gibi."⁴³

2- Hadis rivâyetlerindeki, rivâyet zincirini oluşturan râvî silsilesinin güvenilir olup olmadığı tesbit etmek amacıyla Cerh-Ta'dîl ilmi geliştirilmiş, hemen her râvî hakkında bilgi veren, onunla ilgili gerekli değerlendirmelerde bulunan biyografi (=Tabakat) kitapları hazırlanmak suretiyle mezkur rivâyetlerin râvîlerin birbirlerinden nakilleri sırasında haber kaynağına varıncaya kadar ne derece değişikliğe uğrayıp uğramadığı tespit edilmeye çalışılmıştır (Hâricî/dış tenkid). Hadis ilminde gösterilen bu hassasiyet ve titizlik aynı derecede Tarih ilminde görülmemektedir. Onun için Tarih literatüründe, tarihî rivâyetleri nakleden kimseleri konu alan özel biyografi kitaplarına rastlanmaz. Eğer ilk dönem İslam tarih yazıcıları arasında, müellifin hadisçi yönü var ise, hadis rivâyeti konusundaki bu hassasiyetini kısmen tarihe de yansıtmıştır.

3- "Târihçinin görevi olayları en doğru ve tarafsız şekilde nakletmek, ortaya koymaktır. Hadisçi tarihçiler olayları çeşitli rivâyetler şeklinde hiç yorumsuz verirler. Gerçek tarihçiler ise, çeşitli rivâyetleri meczederek olayı en doğru şekilde anlatırlar."⁴⁴

Bu açıklamalar da göstermektedir ki, hadis ilmi ile tarih ilminin olayların nakledilmesi/rivâyet edilmesi konusunda birbiriyle şekil itibâriyle benzerlik gösterse de, hadis ilminin temelini oluşturan "*isnad sistemi*"nin İslâm tarih yazıcılığında aynı hassasiyet içinde kullanılmadığı açıktır. Zira, ilk dönem müslüman tarihçiler, bu açıdan değerlendirmeye tabi tutulduğunda, hadis âlimlerinin, rivâyetleri kabul edilmeyen kimseler için ortaya koydukları bir takım illetlerle ma'lûl oldukları görülür.

İlk dönemden zamanımıza intikal eden rivâyetçi metodla yazılan bazı tarih (Meğâzî /Sîret) kitaplarını isnad sistemini kullanışı açısından kısaca değerlendirelim.

İslam Tarih yazıcılığının zamanımıza intikal eden ilk örneklerinden birini teşkil eden eser, **Ebû Abdullah Muhammed b i n İ s h a k bin Yesâr**(ö.150/768)'ın : *es-Sîre* (=el-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî) isimli eseridir. Bu eser, günümüze tam

⁴³ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak*, (neşr. Muhammed Hamidullah,1401/1981, Konya), Mukad., KY, LA

⁴⁴ Şeşen, a.g.e., s.11

olarak İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseriyle ulaşmıştır. Kitabın orijinali ise, eksik nüshalar halinde zamanımıza intikal etmiş⁴⁵ ve iki ayrı neşri yapılmıştır:

a-Muhammed Hamîdullah, *Sîretü İbn İshâk el-Müsemmâ bi Kitâbi'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî*. Rabat 1396/1976; Konya,1401/1981

b-Süheyl Zekkâr, *Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî* (Dımaşk1396/1976).

Muhammed Hamidullah yukarıda zikrettiğimiz neşrini yaptığı İbn İshak'ın "Sîre" sine yazdığı mukaddimede, bu eserin, rivâyetçi metod'la yazılmış olmasına rağmen, "isnad sistemi "nin bütün unsurlarıyla kullanılmadığına; yapılan tarihî rivâyetlerin isnad sistemi açısından ma'lûl olduğuna işaret etmektedir:

"Muhaddislerin İbn İshak'a yönelttiği en büyük eleştiri, onun hadisleri **tedlis** ettiği noktasında toplanır.(...) Ahmed bin Hanbel'e sordum: Ey Ebû Abdillah, İbn İshak hadis rivâyetinde **teferrüd** ettiği zaman onu kabul eder misin? Şöyle dedi: '*Hayır, vallahi. Çünkü, onu cemaatten hadis-i vâhidle rivayette bulunduğunu gördüm. Bunun sözünün şunun sözünden ayırmıyor.* (Yani sözü, kimin söylediğini kesin olarak belirtmiyor)."

Aynı şeyi İbn Seyyidi'n-Nâs da söyler: "İbn İshak bazen rivâyet zincirini tam söyler, bazan da aradakileri kaldırarak doğrudan doğruya en üstteki râvîden nakleder."⁴⁶

* * *

İlk dönem tarih kitaplarından biri de **Muhammed bin Ömer el - V â k i d î** ö.207/823). *el-Meğâzî*. İsimli eseridir.⁴⁷ Eser rivâyetçi metodla yazılmış, yani isnad sistemi kullanılmıştır. Ancak, İbn İshak'a yapılan benzer tenkidlerin ona da yapıldığı görülmektedir.

Vâkıdî, eserinde bazan **İbn İshâk**'ın Sîre'sine ilâveler yapar. Rivâyetler arasında tercih yapıp kendi kendi tercihinin açıklar. Konularının çokluğu sebebiyle ilim çevrelerinde kabul görmekle beraber, yaptığı rivâyetlerinde Hadîs münekkidlerince

⁴⁵ Eserin aslı Fas şehrinde bulunan Karaviyyîn Kütüphanesi'ndedir. (M.Hamidullah, İslam Peygamberi, Trc. S. Tuğ, I,10 (İst. 1980)

⁴⁶ İbn İshak, *Sîretü İbn İshak*, göst.yer.

⁴⁷ Eser, British Museum 'da el yazması halindedir. (M.Hamidullah, İslam Peygamberi, Trc. S. Tuğ, I,10 (İst. 1980)

tenkid edilmiş; hadîslerin *gayr-i mahfuz* olduğu ve ayrıca hadîs uydurmacılığı ile ithâm edilmiştir.⁴⁸

Muhaddisler, tabakât yazarları ve hukukçular (fukaha) tarafından ciddî bir şekilde eleştirilen Vâkidî'nin, eleştiriye neden olan temel nokta, Vâkidî'nin tamamen gelişmiş olan hadis ilmine, daha önce benzeri görülmemiş biçimdeki yaklaşımıydı. Nitekim o, *Megâzî*'sini yazarken Muhaddisler arasında benimsenmiş olan rivâyet kurallarına uymamış ve isnad konusunda titiz davranmamıştı..⁴⁹

Vâkidî'yi önde gelen pek çok hadis otoritesi şiddetli bir şekilde tenkid etmişlerdir: Bunlar arasında şu isimleri görmekteyiz: Ebû Zür'a, İbn Adıyy, İmam Şâfî, Yahya bin Maîn, Ali bin el-Medîni, Ahmed bin Hanbel, Bundâr, İmam Buhârî, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, gibi zevat ve diğer bir çok makbul otorite, Vâkidî hakkında son derece kötü kanaate sahiptirler.⁵⁰

Ebû Zür'a şöyle demektedir: “Vâkidî, diğer muhaddisler tarafından terkedilmiştir.” Ve “Hadislerin rivâyetinde dikkatli değildir”⁵¹

İbn Adıyy'e göre ise, “O her türlü illetle ma'lûdür”⁵²

İmam Şâfî'nin sözlerine göre: “Vâkidî'nin kitapları yalanla doludur”⁵³

* * *

Bu konuda ele alacağımız üçüncü örnek eser, **Ebû Câ'fer Muhammed bin Cerir bin Yezîd bin Kesîr el-Âmulî et-T a b e r î** (ö.310/822)'nin *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* yahut *Târîhu'r-Ümem ve'l-Mülûk* isimli eseridir.

İbn Cerîr'in Târih'inde kullandığı metod, Hadis İlmi'nin kullandığı *isnad* metodur. Bu, hem dönemin tarih yazıcılığının bir geleneği hem de kendisinin muhaddis olma özelliğinin bir tezâhürüdür. Hadis bilgini(=muhaddis) nasıl, bir hadis metnini rivâyet

⁴⁸ Umerî, A.g.e., s.38

⁴⁹ İmtiaz Ahmed “Bir Muhaddis Olarak Vâkidî” (trc. Ramazan Özmen), *Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 3, Yıl,2000,s. 428

⁵⁰ İmtiaz Ahmed, a.g.m. s. 435-436

⁵¹ er-Râzî,İbn Ebî Hâtim., *Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Haydarabad,1372, IV, I/21'den naklen İmtiaz Ahmed, a.g.m. s. 436

⁵² İbn Seyyidinnas en-Endelûsî., *Uyunu'l-Eser*, Kâhire, 1356, I,20 'den naklen İmtiaz Ahmed, a.g.m. s. 436

⁵³ er-Râzî, İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, IV/21'den naklen İmtiaz Ahmed, a.g.m. s. 436

ederken onun farklı sîgalarını ve varyantlarını belirterek rivâyette bulunur ise, Taberî de kitabında târihî haberleri naklederken aynı yöntemi kullanmıştır. Böylece o, hem kendisinden önce geçen târihçilerin zikrettiği bilgileri de nakletmiş, hem de kullandığı bu üslûbuyla Târih ile Hadis'in arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.⁵⁴ Ancak ne var ki, kendisi sik'a olmasına rağmen naklettiği târihî rivâyetlerin sıhhati konusunda fazla *tesâhül* göstermiştir. Yaptığı nakillerde sıhhat durumu ile ilgili olarak çoğu zaman , o konuda görüş açıklamaz. Onun bu konuda takip ettiği yol, rivâyeti senediyle birlikte vermek suretiyle, hükmü okuyucuya bırakmaktır.⁵⁵ Dr.Muhammed Huseyn ez-Zehebî bu konudaki tesbitini şöyle ifâde eder: "İbn Cerîr rivâyet ettiği her şeyde onun sahih olmasını aramamıştır."⁵⁶

Buna rağmen çok zengin bir bilgi birikimini nakleden İbn Cerîr, bu çalışmasıyla yadsınamayacak büyük bir hizmeti îfâ etmiştir. O, bir taraftan kendisinden önceki Yâkûbî (ö.292/905), Belâzûrî (ö.279/892), el-Vâkıdî (ö.207/823), İbn Sa'd (230/845) gibi tarihçilerin yazdıklarını ikmâl etmiş, kendisinden sonra gelen Mesûdî (ö.346/957), İbn Miskeveyh (ö.421/1030), İbnu'l-Esîr (ö.630/1233), Ebu'l-Fidâ (ö.732/1331), Zehebî (ö.748/1348), İbn Haldun (ö.808/1406) gibi tarihçilere yol göstermiştir.⁵⁷

Modern Tarih Metodolojisi'nde Tarihçi, her hangi bir hâdis hakkında doğrudan veya dolaylı bilgi veren kaynaklarını (kitap, parşümen, birkaç eşya, resim, radyo klipi, sözlü anlatım vs.) topladıktan sonra , bunları tenkit tekniklerine göre değerlendirmeye tabi tutar. Bu tenkitten maksat, kaynağın güvenilirliğini ve nakil esnasında değişikliğe uğrayıp uğramadığını tespit etmektir. Buna hâricî tenkit diyebiliriz. Bir de dâhilî tenkit vardır ki, bu da şahitlik ifade eden söz veya malzemenin manasını bizzat şahidin, ilk ve ana kaynağın güvenilir olup olmadığını anlamaktır.⁵⁸ (..)Tarihçi, kaynaklar arasında eleme yaptıktan ve haricî, dahili tenkit kaidelerini dikkatle uyguladıktan sonra yazmaya geçebilir. Bir hâdisle ilgili malzemeleri düzene sokmak ve onların sentezini yapıp, hâdiseyi doğru bir şekilde kayda geçirmek, tarihçi hesabına ciddî ve gerçekçi yorum

⁵⁴ Dr.Şevki Ebû Halil, "et-Taberî fî Târîhihi beyne Tarîkati'l-Muhaddisîn ve Menheci'l-Müerrihîn", Mecelletü'd-Da'vatü'l-İslâmiyye,1993,sayı: 10, s.146-147

⁵⁵ Dr.Şevki Ebû Halil, a.g.m., s. 150-151

⁵⁶ Dr.Muhammed Huseyn ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*,I,195

⁵⁷ Dr.Şevki Ebû Halil, a.g.m., s. 152

⁵⁸ Lucey,William., *History: Methods and Interpretation*. Chicago: Loyola UP,1958,s.23'den naklen Reem Azzam(trc. H.Kilercioğlu),"Hadis Kültürü ve Hadis metodolojisi İle Modern Tarih metodolojisinin Mukayesesi",*Yeni Ümit*,yıl:14,sayı,57,2002,s.31

isteyen bir meseledir. Onun güvenilir kaynakları yorumlamadaki tavrı, ilgili hâdiseyi kayda geçirmesini şekillendirecek bir faktördür.⁵⁹

Modern Tarih Metodolojisi'ni Hadis rivâyet sisteminin temelini teşkil eden "*isnad sistemi*" ile karşılaştırdığımızda, hem hadisçilerin hem de modern tarihçilerin, bir şehâdetin doğru anlaşılmasının önemi üzerinde hassas oldukları görülmektedir. Bu da bize, Hz. Peygamber'e nisbet edilen söz-fiil-ve onaylamaların, ona ait olup olmadığını tespit etmek amacıyla yönelik olarak daha ilk nesilde ihdas edilen "*isnad sisteminin*"-kendi içinde tenkid edilebilecek yönleri bulunmakla birlikte iç tenkit gibi- modern tarih metodolojisinin bugün ulaştığı noktadan daha da ileride olduğu anlaşılmaktadır.

⁵⁹ Reem Azzam,a.g.m., s.33

SONUÇ

Tarih yazıcılığında *rivâyetçi metod* ya da *isnad sistemi*, ilk dönem müslüman târihçiler tarafından başarıyla uygulanmış, bu metodla yazılmış çok zengin bir literatür meydana getirilmiştir. Hadis ilmine has olan ve muhaddislerin geliştirerek ona ait bir metodolojisinin oluşturulduğu *isnad sistemi* müslüman târihçiler tarafından da aynen uygulanmaya çalışılmış ise de, *isnad* sistemine ve onunla nakledilen rivâyetin/haberin sıhhatine karşı pek fazla titiz ve dikkatli olunamamış; muhaddislerin bu konuda gösterdikleri başarılı hizmete ulaşamamıştır. Bunun içindir ki yukarıda örneklerini gördüğümüz ilk dönem tarihî kaynakların içerdikleri bilgilerin sıhhat derecesi, *-isnâd* sistemine uyularak verilmiş olmasına rağmen- hadis kaynaklarına göre daha fazla tenkide mâruz kalmışlardır.

Târih yazıcılığında *rivâyetçi metodun-isnad sisteminin- kullanılışı*, hicrî dördüncü asırdan sonra terkedilmiştir. Artık bundan sonra yazılan tarihî kaynaklarda ilk dönemdekine benzer uzun rivâyet zincirlerine rastlanılmamaktadır. Bunu Dr.Şevki Ebû Halil, "*et-Taberî fî Târihihi beyne Tarîkati'l-Muhaddisîn ve Menheci'l-Müerrihîn*" isimli makalesinde şöyle tesbit emiştir:

"IV. Asırda -Taberî'nin vefat ettiği asır-Tarih ilmi, diğer ilimlerden ayrıldı. Hadis, Tefsir, Fıkıh gibi. İsnad'ı kısaltarak Muhaddislerin metoduna bağlı kalmaktan uzaklaşmak gelişmeye başladı. Hatta daha sonra gelen târihçilerin bazıları, haberlerin çoğunda tamamen isnadı kaldırdılar. İbn Kesir, İbn Haldun ve Ebu'l-Fidâ gibi."⁶⁰

(Allahu a'lemu bi's-sevâb)

⁶⁰ Dr.Şevki Ebû Halil, a.g.m., s. 1147